

SOŇA GABZDILOVÁ - MÁRIA HOMIŠINOVÁ

Az iskolaügy a szlovákiai magyar politikai pártok és mozgalmak tevékenységében

Amikor az 1990-es év folyamán, április és október között a pozsonyi Társadalmi Problémák Kutatási Centrumának munkatársai egy felmérés keretében többek között azt vizsgálták, hogy a megkérdezettek véleménye szerint Szlovákiában mely társadalmi kérdések megoldása volna elsőrendű fontosságú, érdekes válaszokat kaptak. Áprilisban a megkérdezettek többsége az ökológiai (18,6 százalék) és a gazdasági (15,6 százalék) kérdéseket, októberben már a nemzetiségi problémákat tették első helyre (26,8 százalék). Ezt követte a gazdaság (15,3 százalék), a munkanélküliség (10,8 százalék), a társadalombiztosítás (8,7 százalék) stb.¹

Bár az említett időszakban a „nemzetiségi problémák” fogalomkörébe a cseh-szlovák kapcsolatok is beletartoztak, nyilvánvaló, hogy jelentős részben a magyar és a szlovák lakosság közötti viszonyokról volt szó.

Ez a korlátozott kiterjedésű társadalmi szondázás is tanúsítja a magyarszlovák kapcsolatok fontosságát, időszerűségét s egyszersmind bonyolultságát. Napjaink viszonyait a történelem és a vele való kiegyezés befolyásolja leginkább. A szlovák közvélemény egy része napjainkban is fokozott érzékenységet tanúsít a történelmi Magyarországon folyt magyarosítás, Magyarországnak a nemzetiségekkel szemben 1918 után folytatott politikája s a trianoni egyezmény kérdésessé tételére irányuló törekvések iránt. Másfelől a magyarok nem indokolatlanul mutatnak rá Cseh-Szlovákiának a második világháború utáni politikájára, kivált a reszlovakizációra, a magyar lakosok Csehországba való áttelepítésére s a Cseh-Szlovák Köztársaság és a Magyar Köztársaság közötti lakosságcsereire.

A magyar-szlovák kapcsolatok csupán tézisszerűen felvázolt bonyodalmai is azt mutatják, hogy a történelmi tapasztalatokat ma sem ignorálhatjuk. Nyilvánvaló módon vetülnek a mai magyar-szlovák viszonyokra, mégpedig különböző szinteken.

A legutóbbi, 1991-es népszámlálás szerint a Szlovák Köztársaság területén 567296 magyar él (10,75 százalék).² Települési területük Dél-Szlovákia 13 járását foglalja magába, közülük kettőben többséget alkotnak (a dunaszerdahelyi és komáromi járásban), a többiben az arányuk 7 százaléktól (nyitrai és Pozsony-vidéki járás) 47 százalékgig (rimaszombati járás) terjed.

A világ bármely táján élő etnikai közösséghez hasonlóan a Szlovák Köztársaság területén lakó magyarokat is közös lélektani és kulturális sajátosságok s egyazon nyelv jellemzi. A nyelv az etnikai identitás megőrzésének meghatározó jegyei közé tartozik, másfelől azonban az etnikai elkülönülést jeleníti meg. Létezése az emberi kapcsolatok elengedhetlen feltétele a társadalmi élet valamennyi területén. Az irodalmi nyelv elsajátítása mindenekelőtt az iskolának köszönhető, amely a nemzeti öntudatot is formálja, s megismerteti a diákokat a nemzet kulturális örökségeivel. E tekintetben valamennyi etnikum létezésének és további fejlődésének lehetőségeit biztosítja. Ezért az anyanyelvi oktatás fejlődésének alapvető feltételei közé tartozik. Ez fokozottan érvényes, ha az adott etnikai közösség kisebbségként él egy többségi társadalmon belül. Ha a kisebbség gyermekeinek és ifjúságának nem teszik lehetővé, hogy anyanyelvén művelődjék, a fejlődése is veszélybe kerül.

Ez a tény a Szlovák Köztársaság magyar kisebbségét képviselő politikai szubjektumok programjában és tevékenységében is kifejeződik, s ennek következményeként a művelődés kérdése e programok legfontosabb részei közt található.

A politikai rendszer 1989 novemberében bekövetkezett változása és a törvényhozó s kormányzervek azt követő rekonstrukciója után a magyar politikai tényezők képviselettel

rendelkeznek a CSSZSZK Szövetségi Gyűlésében, a Szlovák Nemzeti Tanácsban és a Szlovák Köztársaság kormányában. A Szlovák Nemzeti Tanács alelnökének és a Szlovák Köztársaság miniszterelnök helyettesének tisztségét a Független Magyar Kezdeményezés egy-egy képviselője töltötte be. A magyar pártok a későbbiekben, az 1990-es és 1992-es választások eredményei alapján voltak jelen mindkét parlamentben. A Független Magyar Kezdeményezés az 1990-es választásokon a kormánypártok koalíciós partnereként vett részt, 1992-ben pedig, immár Magyar Polgári Párt néven önálló szubjektumként; jelenleg parlamenten kívüli pártként tevékenykedik. A Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom és az Együttélés az 1990-es választásokon koalíciós partnerként indultak, akárcsak 1992-ben, ekkor már a Magyar Néppárttal együtt (a Szövetségi Gyűlés mandátumaiért); a parlamentben az ellenzékhez tartoztak.

Általánosságban leszögezhető, hogy az említett politikai mozgalmak mindegyike a szlovákiai magyar lakosság jogainak és érdekeinek védelmét legfőbb célkitűzései egyikének tekintette. A magyar kisebbség problémái megoldásának kiindulópontja szerintük egy demokratikus elveken alapuló politikai rendszer, valamint a nemzetek és etnikai kisebbségek kollektív jogai, illetve az azokat védő hatékonyan működő szerveződések.³

A magyar politikai tényezők programjában fontos helyet foglal el a magyar nemzetiségű gyerekek és fiatalok anyanyelvi művelődésének széles problémaköre. E területet illetően az alapvető kérdésekben azonos álláspontot képviselnek, csupán néhány részletkérdésben tapasztalható bizonyos eltérés. Mindannyian egybehangzóan követelik a magyar nyelvű iskoláztatási rendszer kiépítését, az óvodától a főiskoláig. Egyetértenek abban, hogy a magyar nyelvű iskolák autonóm igazgatására van szükség. Azt követelik, hogy az úgynevezett vegyes iskolákban a szlovák osztályok mellett fennálló magyar osztályokat különítsék el, s ezek a továbbiakban önálló iskolát alkossanak.

1989 novembere után a totalitárius rendszer időszakából megmaradt deformációk megszüntetését helyezték előtérbe, rámutatva a tényre, hogy 1970 óta számos magyar tannyelvű iskolát felszámoltak. Ebben az összefüggésben rá kell mutatni arra, hogy a bezárások nem csupán a magyar, de az ukrán és a szlovák iskolákat is érintették.

A hetvenes évek elejétől Szlovákiában, illetve Cseh-Szlovákiában folyamatban volt az iskolák úgynevezett integrációja, melynek következtében az általános iskolák hálózata lényeges változásokon ment keresztül. A folyamat keretében a kisebb falvak kevés osztállyal rendelkező iskoláit bezárták, s a diákokat és a tanárokat a nagyobb községek teljes szervezetszerű általános iskoláiban helyezték el. Ily módon 1526 kevés osztályból álló kis iskolát csatoltak a nagyobbakhoz.⁴

Az említett folyamat nagy károkat okozott mind a szlovák, mind a magyar és az ukrán iskolaügynek. Míg az 1970-71-es tanévben 3299 szlovák tanítási nyelvű iskola állt fenn, 1990. szeptember 15-én már csak 2082 (a csökkenés 36 százalékos). A számbeli változások természetesen a magyar és az ukrán tannyelvű iskolákat is érintették. Az 1970-71-es tanévben 490 magyar általános iskola működött, 1990 szeptemberében pedig 257 (a csökkenés 47,6 százalékos). Ugyanebben az időszakban az ukrán iskolák száma 43-ról 17-re csökkent (60,47 százalék).⁵

Az iskola felszámolása valamennyi érintett községben lehetetlenné tette, hogy a tanárok és a diákok közötti szükséges kapcsolat a tanításon kívüli időben s a gyakorlati életben fennmaradjon. Ezen túl a falusi iskola felszámolása minden esetben pótolhatatlan veszteséget jelentett a helyi kultúra számára. A magyar nemzetiségű polgárok esetében ennek következtében a kulturális életre gyakorolt kedvezőtlen hatás hatványozottan érvényesült. Feltételezésünk szerint ezt a hátrányt az iskolák anyagi feltételeinek esetleges javítása vagy az oktatás színvonalának növelése sem tudta ellensúlyozni.

Az iskolák integrációja a nemzetiségileg vegyes lakosságú területeken megbontotta az általános iskolák hálózatát, ami a szülők és a közvélemény bírálatát vonta maga után, nemzetiségre való tekintet nélkül.

Az integráció következményei a nemzetiségileg vegyes lakosságú járásokban gyakran felfokozott nemzeti érzelmeket váltanak ki. Az Iskolaügyi Minisztérium még 1989 októberében határozatot fogadott el, hogy az egyes, akkor még járási nemzeti bizottságok „értékeljék át a kisközségi iskolák integrációját, kiváltképp a nemzetiségileg vegyes lakosságú területeken, s vizsgálják felül reintegrációjuk lehetőségeit a demográfiai fejlődés és a gazdasági s a személyi feltételek figyelembevételével”.⁶

Mi a helyzet ma? Az 1992-93-as tanévben Szlovákiában 268 magyar tannyelvű állami általános iskola működött 2125 osztállyal és 47347 tanulóval.⁷ Ezenkívül 29 olyan iskola is volt, amelyekben a szlovák osztályok mellett magyar tannyelvűek is voltak. A magyar általános iskolák hálózata 1989 óta kibővült. Az 1988-89-es tanévben 243 magyar iskola létezett, tehát 10,28 százalékos növekedés tapasztalható. Az összehasonlítás végett: az 1988-89-es tanévben 2035 szlovák tannyelvű iskola volt, 1992-93-ban pedig 2116, a növekedés tehát 3,98 százalékos. Az ukrán iskolák száma 1988-89-ben 17 volt, 1992-93-ban pedig 13, itt tehát 23,53 százalékos csökkenés mutatható ki.⁸

1993 júniusában a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala 11 szlovák-magyar lakosságú járásban felmérést végzett, amely 623 szlovák és 564 magyar személyre terjedt ki. A két nemzetiséget képviselő megkérdezettek szerint 1990 óta Dél-Szlovákia vegyes lakosságú járaisaiban javult a helyzet, mégpedig abban a tekintetben, hogy a gyerekek lakóhelyükön is az anyanyelvükön oktató iskolát látogathatják. A pozitív válaszok aránya a magyaroknál az 1990-es 77 százalékról 85 százalékra, a szlovákoknál 90 százalékról 92 százalékra növekedett.⁹

A következő oktatásügyi probléma, amellyel kapcsolatban a magyar pártok és mozgalmak gyakran véleményt nyilvánítanak, a Szlovák Köztársaság Iskola- és Tudományügyi Minisztériumának az úgynevezett alternatív iskolák létrehozására vonatkozó javaslata. Mindannyian egyértelműen elutasító álláspontot foglalnak el vele kapcsolatban, arra hivatkozva, hogy a javaslat életbe léptetése a magyar iskolák fokozatos leépítésének a kezdete volna.

Az alternatív, illetve kétnyelvű iskolákban a humán tantárgyakat magyarul, a természettudományiakat szlovákul oktatnák. A Szlovák Köztársaság Iskola- és Tudományügyi minisztériuma szerint az alternatív iskolák egy új iskolatípust képviselnének, s a magyar tannyelvű iskolák mellett léteznének, amelyekben minden tantárgyat magyarul oktatnak. A minisztérium érveit, melyek szerint nem diszkriminációról, hanem a szülők azon jogáról van szó, hogy a tantárgyak némelyikét szlovákul is oktató iskolát választhassanak, a magyar politikai pártok és mozgalmak képviselői s a magyar pedagógusok is visszautasítják, rámutatva arra, hogy az alternatív iskolák diszkriminatívak, s azokban az országokban, ahol bevezették őket, az asszimiláció eszközévé váltak.¹⁰

A Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatalának említett felmérése az alternatív iskolák bevezetésével kapcsolatos nézeteket is feltérképezte. A megkérdezett magyarok többsége - 41 százaléka - szerint az effajta iskolák fölöslegesek; 36 százalékuk úgy vélte, bevezetésük helyes volna, a magyar nemzetiségű diákok kibővíthetnék szlovák nyelvi ismereteiket, jobban érvényesülhetnének a gyakorlatban; 18 százalékuk azt válaszolta, hogy a kérdést nem tudja megítélni.¹¹

A megkérdezett szlovákok 59 százaléka arra hajlott, hogy ezen iskolák létrehozása helyes volna, 27 százalékuk fölöslegesnek tartotta őket, 12 százalékuk pedig nem tudott véleményt nyilvánítani a kérdésben.¹²

A magyar kisebbség politikai képviselői arra a komoly problémára is figyelmeztetnek, hogy a Szlovák Köztársaság felsőoktatási intézményeiben már 1945 óta alacsony a magyar

hallgatók létszáma. Erre a tényre az *MKDM memoranduma a Szlovák Köztársaságban élő magyar kisebbség néhány időszakos problémájáról* című dokumentumban is rámutatták, amelyet az MKDM képviselője 1993 februárjában adott át az Európa Parlamentnek. Az 1992-93-as tanévben a felsőoktatási intézményeknek 2548 magyar hallgatója volt, ami az összlétszám 4,58 százaléka. Magyar tannyelvű oktatás a nyitrai Pedagógiai Kar Magyar Tagozatán és a Komenský Egyetem Bölcsészkarának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén folyt. A szóban forgó tanévben a felsőoktatási intézmények hallgatói közül 307 volt ukrán nemzetiségű (0,55 százalék), 50549 pedig szlovák (90,97 százalék). Az 1991-es népszámlálás adatai szerint Szlovákia lakosságának 10,75 százalékát magyarok, 0,57 százalékát ukránok, 85,68 százalékát pedig szlovákok alkotják.

A fentiekkel függ össze a magyar kisebbség műveltségi struktúrája, amely a Szlovák Köztársaság más etnikumaival összevetve alacsonyabb szintet jelent. A nagyobb áttekinthetőség érdekében ismertetjük az 1980. és az 1991. évi népszámlálás adatait.

Szlovákia lakosságának műveltségi szerkezete¹³

A legmagasabb iskolai végzettség százalékban kifejezve	Nemzetiség			
	magyar	szlovák	ukrán, rutén	átlag
1980-ban általános iskolai	63,55	50,41	54,05	51,74
középiskolai	13,49	20,87	21,90	20,15
felsőfokú	2,22	5,50	9,35	5,30
1991-ben általános iskolai	49,66	36,45	37,90	38,19
középiskolai	21,21	28,14	30,19	27,11
felsőfokú	3,63	8,16	13,31	7,74

Az adatokból is látható, hogy a Szlovák Köztársaságban az ukrán és a rutén nemzetiségű lakosok rendelkeznek a legmagasabb, a magyarok a legalacsonyabb szintű műveltségi struktúrával. A legmarkánsabb különbségek épp a felsőfokú végzettség tekintetében mutatkoznak. Az 1980-ban fennállt különbségek tizenegy év alatt megnövekedtek. A felsőfokú végzettséget szerzett szlovákok száma 2,66 százalékkal, az ukránok és a ruténok száma 3,96 százalékkal, a magyaroké 1,41 százalékkal nőtt.

A magyar lakosság politikai képviselete feltételezi, hogy ezek a problémák megoldhatók lennének egy önálló felsőoktatási intézmény, illetve kar létrehozásával, ahol magyar nyelven folya az oktatás. E tekintetben egyetértenek, ám a felsőfokú műveltség jellegét illetően bizonyos nézetkülönbségek vannak közöttük a besorolás, a kiterjedés és a diákok választási lehetősége tekintetében.

Az Együttélés és az MKDM képviselői már 1990 februárjában törvényjavaslatot terjesztettek elő a Szövetségi Gyűlésben a komáromi Jókai Mór Egyetem megalapítására. A Független Magyar Kezdeményezés akkor az úgynevezett Közép-Európa Egyetem létrehozása mellett kötelezte el magát, melynek tevékenységében a magyar felsőoktatás kérdésének reális megoldási lehetőségét látta. A Szlovákiai Magyar Diákszövetség (amely már 1989. november 24-én megalakult) és a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (amelyet 1989. december 13-án alakítottak meg) a Nyitrán létrehozandó önálló magyar pedagógiai kar elképzelését támogatta.

1992 februárjában a Szlovák Nemzeti Tanács törvényt fogadott el a Nyitrai Egyetemről. Az Együttélés és az MKDM képviselői arra törekedtek, hogy az egyetem keretében önálló magyar pedagógiai kart állítsanak fel. A Magyar Polgári Párt a Nemzetiségi és Etnikai Kultúrák Karának létrehozását javasolta, ahol a Szlovák Köztársaság egyes nemzetiségeinek pedagógusai, kulturális dolgozói és népművelői tanulnának.

A Nyitrai Pedagógiai Főiskola Akadémiai Szenátusa illetékességi körén belül 1993 februárjában jóváhagyta a Nemzetiségi és Etnikai Kultúrák Karának elképzelését. Előkészítő bizottságot hoztak létre, de a koncepció kialakulatlanlansága miatt a kar 1993. szeptember 1-jén nem kezdte meg tevékenységét.¹⁴

Ez a megoldás nem kapta meg a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom és az Együttélés támogatását, amelyek ragaszkodtak az önálló magyar pedagógiai kar felállításához, azzal érvelve, hogy a leginkább kiépült magyar iskolaügy igényli a legtöbb pedagógust, s az ő megfelelő szintű oktatásukat csak egy önálló kar révén lehet biztosítani.¹⁵ A Magyar Pedagógusok Szövetsége és a Magyar Tudományos Társaság is ezt az álláspontot támogatta.¹⁶

A magyar kisebbség képviselői az önálló felsőoktatási intézmény megteremtésére irányuló igyekezetükben s abból a helyzetből kiindulva, hogy a Szlovák Köztársaság Iskola- és Tudományügyi Minisztériuma még nem szánta el magát a követeléseikre adott pozitív válasza, saját - kompromisszumos jellegű - megoldásokhoz folyamodtak. 1992 végén megalakult a Komáromi Városi Egyetem, később pedig, 1993 őszén a királyhelmecei.

A Szlovák Köztársaság főiskoláinak és egyetemeinek helyzetét a mind ez idáig érvényben lévő 1990/172. számú főiskolai törvény szabályozza, amely azonban a magánszemély és a jogi személy által alapított felsőoktatási intézmények tekintetében nem nyújt útmutatást. A városi egyetemek alapítói az alapításokra általában vonatkozó törvény értelmezéséből indultak ki, miszerint az önkormányzatoknak joguk van intézmények létrehozására. Az Iskola és a Tudományügyi Minisztérium álláspontja szerint a városi egyetemeken végzetek bizonyítványt kaphatnak, oklevelet azonban nem, s ezzel többé-kevésbé a magyarok képviselői is egyetértenek.

A szlovákiai magyar iskolaügy problémakörének összetettsége túlnő e tanulmány keretein és lehetőségein, ezen túl pedig az itt felsorolt problémák a magyar kisebbség politikai képviselete figyelmének középpontjában állanak.

Az államnak a területén élő kisebbségekhez való viszonya a demokrácia fejlettségének s a tolerancia fokának a mutatója. Másfelől pedig, a többségi társadalommal való együttműködés minden kisebbség esetében az országhoz való pozitív viszony kifejezője. Sem az elnyomás, sem a szeparatizmus nem megfelelő eszközök a probléma kezelésére. A magyar tannyelvű iskolák időszerű kérdéseinek megoldásakor is elsősorban kölcsönös jóindulatra van szükség.

Fordította: G. Kovács László

Jegyzetek

- 1 *Sociológia* 23.,1991.1-2. sz., 22. A legfőbb társadalmi problémák súlyának alakulása. A Társadalmi Problémák Kutatásának Centruma, Pozsony.
- 2 A népesség, a házak és a lakások 1991. évi összeszámlálása. A Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatalának anyagai, 155. sz. táblázat.
- 3 Mikém a magyar politikai tényezők programszerű célkitűzéseinek elemzéséből és összehasonlításából is kitűnik, az alapvető kérdésekben nem volt közöttük lényeges különbség, csupán a hozzáállásban különböztek: az FMK-nál a liberális, az MKDM-nél a keresztény-nemzeti, az Együttélésnél a nemzeti tendencia érvényesült.
- 4 *Az iskolákban és a nemzeti bizottságok tanintézeteiben folytatott nemzetiségi politika megvalósításának értékelése.* Pozsony 1989. október. A Szlovák Szocialista Köztársaság Nemzetiségi Kormánytanácsának anyaga.
- 5 Az SZSZK 1970. évi iskolaügyi statisztikája, évszám nélkül, 63.
A Szlovák Köztársaság iskolaügyi statisztikai évkönyvének különlenyomata. Pozsony 1990. 15.
- 6 Az iskolákban és a nemzeti bizottságok tanintézeteiben...
- 7 Az SZK 1992, évi iskolaügyi statisztikai évkönyvének különlenyomata Pozsony 1993. 19-24.
- 8 Az SZSZK 1988. évi iskolaügyi statisztikai évkönyvének különlenyomata. Pozsony 1988. 15.

- 9 *Národná obroda*, 1993. szeptember 27. 8. Javulóban a magyar-szlovák kapcsolatok.
10 *Új Szó* 1993. január 30. 4. Tiltakozás az alternatív oktatás miatt.
Új Szó 1993. március 1. 1. Más politikára, más kormányra van szüksége Szlovákiának.
11 *Národná obroda* 1993. szeptember 27. 8. Javulóban a magyar-szlovák kapcsolatok.
12 Uo.
13 A népesség, a házak és a lakások 1980. évi összeszámlálása. Az SZSZK lakosságának ágazati, szociális és életkor szerinti összetétele, 61-69.
A népesség, a házak és a lakások 1991. évi összeszámlálása. Az SK SH anyagai. 157/1. sz. táblázat, 24-25.
14 *Új Szó* 1993. december 15. 4. Tart a patthelyzet Nyitrán.
15 *Új Szó* 1992. február 29. 1. Ha a szenátus is jóváhagyja...
16 *Új Szó* 1992. február 21. 5. Egyetemi oktatást - magyar nyelven.

SOŇA GABZDILOVÁ-MÁRIA HOMIŠINOVÁ

PUBLIC EDUCATION WITHIN THE ACTIVITY OF HUNGARIAN PARTIES AND POLITICAL MOVEMENTS IN SLOVAKIA

The education of Hungarian pupils and students in their own mother tongue is a primary concern in the political program and activity of all the four Hungarian political subjects.

Apart from some minor differences, they confess the same opinion about every actual question of Hungarian public education. They unanimously request the completion of the Hungarian language educational system, from the nursery to the university. They also request the separation of Hungarian classes from Slovak ones in so-called "mixed schools" and the formation of autonomous schools for these Hungarian classes.

They refuse the proposal of the Slovak Ministry of Education and Sciences on alternative or bilingual schools, stating that they can become potential tools for assimilation of the Hungarian ethnic minority.

They emphasize the small number of Hungarian students in Slovak academies and universities, and they request an urgent solution leading to the gradual improvement of the situation. The establishment of an institution of higher education would be an acceptable solution for the political representatives of Hungarian minority.

The solution of the actual questions of the Hungarian language schools can be achieved only as a compromise between both parties, the political representatives of the Hungarian minority as well as of the state institutions of the Slovak Republic.